

ks. Krzysztof Szyndler

***Istota i charakterystyka wartości w ujęciu pedagogicznym
oraz teologicznym w kontekście edukacji religijnej***

***The essence and characteristics of values in pedagogical
and theological terms in the context of religious education***

Summary

The article is a synthetic attempt to present the issue of axiology in the context of religious education. In the era of the ongoing transformation of religiosity and culture, this issue seems particularly interesting, given the serious discrepancies in the understanding of values among researchers. The consequence of adopting a certain concept of value is the choice of a range of axioms that underpin life views and attitudes. Young people in particular, who are the subjects of religious education, often make this choice based on inappropriate criteria. The aim of this article is to show the understanding of the concept of values in accordance with the teaching of the Catholic Church. First, the essence of value and scope of its meaning are presented, based on selected pedagogical concepts and the teaching of the Magisterium of the Church. The theoretical considerations are supported with a practical reference to religious education. Religious education lesson is, by its nature, intended to lead the pupils to adopt Christian values and to form Christian attitudes among children and young people. This requires a proper understanding of the concept of values and knowledge of the full range of meanings, including the spiritual dimension.

Key words: values, axiology, religious education, catechesis.

Wprowadzenie

Jesteśmy świadkami nieustannej transformacji wielu płaszczyzn życia społecznego. Dynamika przeobrażeń nie omija problematyki aksjologii, która powinna mieć charakter obiektywny i absolutny. Jednak podstawy wartościowania, a co za tym idzie budowanie hierarchii wartości oraz ustalanie, co stanowi wartość najwyższą (*summum bonum*) uzależnione jest od danej epoki historycznej, kultury, grupy społecznej, a także tzw. mody czy trendów.

Według Jadwigi Puzyniny, „wyraz »wartość« stał się w II połowie XIX wieku jednym ze słów – kluczy we wszelkich tekstach dotyczących egzystencji człowieka, jego etosu, poznania, odczuć i ocen”. Słowo to zadomowiło się mocno w polszczyźnie, „stało się w naszej kulturze uogólnieniem tego wszystkiego,

co człowiek uważa za dobre, do czego dąży, czym się w życiu kieruje”¹. Wojciech Chudy interpretuje wartość jako coś, co „posiada pewną siłę, aby nas pociągnąć ku sobie”². Z kolei Stanisław Kowalczyk, dostrzega porównywalną specyfikę kategorii „wartości” zarówno w odniesieniu do sensu przedmiotowego jak i podmiotowego.

Termin „wartość” (łac. *valor*) pochodzi od czasownika „być wartościowym” (*valere*)³. Warto jednak zauważyć, że znaczenie łacińskiego słowa *valor* oznacza również męstwo, dzielność i odwagę. Podobne znaczenie ma również w języku angielskim a także hiszpańskim czy portugalskim, w których to dodatkowo oznacza *wagę, doniosłość, papier wartościowy, cenę, valor, walutę oraz śmiałość*⁴. *Słownik Języka Polskiego* określa termin „wartość” w następujący sposób: „to, ile coś jest warte pod względem materialnym; cecha tego, co jest dobre pod jakimś względem; posiadanie zalet; zasady i przekonania będące podstawą przyjętych w danej społeczności norm etycznych; liczba określająca, ile jednostek zawiera dana wielkość fizyczna lub wielkość mogąca zastąpić wyrażenie algebraiczne, jego zmienne”⁵. Synonimem wartości jest słowo *valor*, oznaczający pozytywne znaczenie lub zaletę⁶.

Mieczysław Łobocki charakteryzuje wartości jako coś cennego, ważnego lub godnego pożądania dla osoby lub społeczeństwa, precyzując przy tym, iż mają one związek z pozytywnymi doświadczeniami życiowymi, a przy tym stanowią cel ludzkich zmagañ⁷. Można zatem powiedzieć, iż wartość w tej koncepcji warunkuje pewną motywację osoby do osiągnięcia danego celu. Warto zwrócić uwagę na klasyfikację wartości. Maria Misztal wyróżniła na przykład trzy kategorie wartości. Są to wartości psychologiczne, gdzie wartości opisuje się jako zjawiska indywidualne, wartości socjologiczne, które zwracają uwagę na wymiar społeczny wartości, oraz kulturowe, które podkreślają uniwersalny wymiar wartości możliwie zewnętrznych wobec człowieka, dominujących w danym społeczeństwie⁸. Z kolei Mirosław J. Szymański, powołując się na kategorie prezentowane przez S. Ossowskiego, dzieli wartości na następujące grupy:

– wartości-cele (autoteliczne) i wartości-środki (instrumentalne).

Wartości autoteliczne stanowią cel różnorodnych dążeń człowieka, a więc są celem samym w sobie, np.: osiągnięcie życia wiecznego, poczucie szczęścia w związku małżeńskim, posiadanie dziecka, zajęcie wysokiego stanowiska w pracy itp. Natomiast, zadaniem wartości instrumentalnych jest pełnienie roli pośredniczącej ku osiągnięciu obranego celu, np. ukończenie kursu jako środek do zdobycie dobrej pracy, zmiana miejsca zamieszkania w celu możliwości studiowania na lepszej uczelni, itp.

¹ J. Puzynina, *O znaczeniu wartości*, w: *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne*, red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin 1993, s. 9-10.

² W. Chudy, *Filozofia wieczysta w czas przełomu. Gdańskie wykłady z filozofii klasycznej*, Lublin 2009, s. 136.

³ S. Kowalczyk, *Filozoficzne koncepcje wartości*, „Collectanea Theologica” 56/1:1986, s. 37.

⁴ M. Wolicki, *Znaczenie wychowawcy w wychowaniu ku wartościom*, <http://www.pedkat.pl/index.php/252-ks-wolicki-marian-znaczenie-wychowawcy-w-wychowaniu-ku-wartosciom> (02.12.2022).

⁵ *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/> (24.01.2022).

⁶ G. Żuk, *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Lublin 2016, s. 18.

⁷ M. Łobocki, *Pedagogika wobec wartości*. w: *Kontestacje pedagogiczne*, red. B. Śliwowski, Kraków 1993, s. 125.

⁸ M. Misztal, *Problematyka wartości w socjologii*, Warszawa 1980, s. 13-47.

– wartości odczuwane i wartości uznawane.

O tym, czym są wartości odczuwane mówią ludzkie pragnienia, są nimi np. wyjazd na wakacje, wymarzona podróż, zakup nowego samochodu, wybudowanie domu, itp. Mówiąc o wartościach uznawanych należy ujmować je w kontekście danej grupy społecznej, gdyż muszą one być przez nią przyjęte i akceptowane, np. zasady postępowania administracyjnego w państwie, prawa i obowiązki ucznia w szkole itp.

– wartości codzienne i uroczyste

Do wartości codziennych kwalifikuje się wszystko to, co jest odczuwane i realizowane w codzienności, np. miłość, przyjaźń, praca, nauka, itp., jednakże wartości odświętne uaktywniają się w okolicznościach wyjątkowych, tj. pomoc poszkodowanym w sytuacjach kryzysowych, patriotyzm w czasach wojny, itp.⁹

Aksjologia jest nauką oceniającą rzeczy w odniesieniu do ich wartości, znaczenia czy użytkowości. Wobec tego, stanowi ona podparcie dla nauk pedagogicznych i teologicznych oraz dla edukacji religijnej, łączącej walory pedagogiczne i religijne¹⁰. Kwestia ta wydaje się dzisiaj fundamentalna ze względu na panujący chaos aksjologiczny a wręcz kwestionowanie wielu wartości.

1. Wartości w ujęciu pedagogicznym

Oczywistym jest, iż pedagogika to nauka, której przedmiot badań stanowi wychowanie w szerokim tego słowa znaczeniu. Ponadto, pedagogika, jako jedna z nielicznych nauk, swój dorobek czerpie nie tylko z badań „własnych”, ale wykorzystuje osiągnięcia takich nauk jak filozofia, psychologia, socjologia, biologia, itp., w celu głębokiej i efektywnej analizy materiału badawczego. Nie inaczej dzieje się w kontekście wartości i ich relacji z wychowaniem. Mieczysław Łobocki, zastanawiając się nad zadaniami pedagogiki u progu przemian społeczno-kulturowych w 1989 r., stwierdził: „Dla pedagogiki jako nauki zajmującej się celami wychowania i ich realizacją kluczowym problemem staje się nierzadko pytanie: jakie wartości powinno się preferować w życiu najbardziej i dlaczego?”¹¹. Marian Nowak zauważa, iż podstawą procesów wychowania są systemy wartości, dlatego, bez sprecyzowanego celu wychowawczego, nie ma miejsca proces wychowania. Według niego, to cele wychowania i nauczania wprowadzają w problematykę wartości. Niewątpliwie, zauważalna jest tu płaszczyzna wzajemnych relacji wymiaru aksjologicznego procesu wychowania i nauczania¹².

W odpowiedzi na tego typu problemy, powstała *antropologia pedagogiczna* jako dział pedagogiczno-filozoficzny dotyczący krytycznych rozważań o wartościach związanych z rozwojem osobowości człowieka (ich uwarunkowaniach, przejawach itp.), podejmowanych na gruncie nauk pedagogicznych w ramach ogólnej teorii wartości wychowawczych (aksjologii wychowania). Podstawowym celem tych rozważań jest racjonalna weryfikacja standardów wartości zaczerpniętych z filozofii (głównie antropologii filozoficznej i etyki normatywnej), prowadząca do uzyskania ich

⁹ Por. M. J. Szymański, *Wartości i antywartości – aspekt edukacyjny*, „Ruch Pedagogiczny” 2:2012 s. 19-27.

¹⁰ Por. S. Kowalczyk, *Filozoficzne koncepcje wartości*, „Collectanea Theologica” 56/1:1986, s. 37.

¹¹ M. Łobocki, *Pedagogika wobec wartości*, w: *Kontestacje pedagogiczne*, red. W. Śliwowski, Kraków 1993, s. 125.

¹² M. Nowak, *Znaczenie wartości w procesie wychowania*, w: *Człowiek – wartości – sens*, red. K. Popielski, Lublin 1996, s. 241-259.

naukowych kategorii tj. racji wychowawczych¹³. Można zatem zauważyć, iż pedagogika nie neguje definicji wartości, które wyodrębniły inne nauki społeczne, a jedynie konkretyzuje swój główny cel na wartościach, które w sposób pośredni lub bezpośredni dotyczą całościowego procesu wychowania (wartościach wychowawczych). Idąc tym tokiem rozumowania, Zygmunt Mysłakowski przedstawia charakterystykę wartości wychowawczych, twierdząc iż:

„– Wartość wychowawcza nie zachowuje samodzielności (autonomii) wobec procesów wartościowań (ocen i wyborów), będących aktami podmiotów jednostkowych i zbiorowych. (...) Uważamy zatem, że wartości wychowawcze są wytworami procesów wartościowania podmiotowego (jednostkowego, bądź – częściej – grupowego, społecznego)”¹⁴;

– Wartością wychowawczą jest każda rzecz czy stan rzeczy, będący podmiotem postulowania w danej normie pedagogicznej¹⁵, przy czym treść tej normy musi wynikać z filozoficzno-dedukcyjnego lub (i) indukcyjno-empirycznego rozpoznania i zracjonalizowania aksjologii (ideologii) społecznej;

– Wartość wychowawcza traktowana jako przedmiot pozytywnej oceny¹⁶ jest konstytuowana aktami aprobaty i akceptacji: społecznej (liderowego składnika struktury społecznej – grupy, klasy, warstwy), filozoficznej (preferencjami filozoficznymi, zwłaszcza antropologii filozoficznej) oraz naukowej (naukowymi racjami wychowawczymi).

Wartości wychowawcze stanowią również kryterium pozytywnej oceny przedmiotów¹⁷; co oznacza, że decydują one o pedagogicznej ocenie (pozytywnej lub negatywnej) poza pedagogicznych przedmiotów oraz stanów rzeczy, tj. techniki, skutków ich wdrożenia, itp. Dzięki wartościom wychowawczym możliwa jest zatem ocena (pozytywna lub negatywna) poszczególnych rzeczy lub ich stanów, a także postaw¹⁸. Autor zaznacza ponadto, iż poprzez wartość wychowawczą należy rozumieć „stan, który w momencie jego przyjęcia (akceptacji) swoją treścią wychowuje, uruchamiając indywidualny proces wychowawczo-socjalizacyjny jednostki (samowychowanie), zmierzające do pełnego zrealizowania treści wartości”¹⁹.

Problematyką związaną z różnorodnym pojmowaniem wartości w pedagogice zajmował się Stefan Kunowski. Przywiązywał on szczególną wagę do takich wartości jak: miłość, prawda, wolność, prawa człowieka. Ponadto głosił idee wychowania chrześcijańskiego, gdyż, jak twierdził ono „wprowadza, w kształtowaniu i rozwijaniu ludzi, ducha Chrystusowego, miłość dobra w powiązaniu ze wstrętem do zła, szacunek dla człowieka oraz apostołską aktywność wraz z czynnym miłosierdziem i współczuciem dla ludzkich potrzeb. Wychowanie takie przeobraża naturalnie egoistycznego człowieka i rozwija najlepsze strony jego istoty wewnętrznej”²⁰.

¹³ R. Urbański, *Technika a wartości wychowawcze*, Poznań 1989, s. 28.

¹⁴ Z. Mysłakowski, *Wartości a dobra. Wychowanie człowieka w zmiennej społeczności*, Warszawa 1965, s. 61nn.

¹⁵ R. Skrzypniak, *Wartości w procesie wychowania rodzinnego*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 12:2000, s. 36.

¹⁶ Ch.M. Cofre r, H.M. Appley, *Motywacja. Teoria i badania*, Warszawa 1972, s. 478.

¹⁷ H. Świda, *Pojęcie wartości i jej znaczenie dla funkcjonowania osobowości*, w: *Młodzież a wartości*, red. H. Świda, Warszawa 1979, s. 33.

¹⁸ R. Skrzypniak, *Wartości w procesie wychowania rodzinnego*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 12:2000, s. 36-37.

¹⁹ Tamże, s. 37.

²⁰ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 2000, s. 104.

Podobnego zdania był Wolfgang Brezinka, który śmiało twierdził, że „kto wychowuje, wartościuje”²¹ oraz Martin F. Kaplan, postulując, iż nie da się sensownie mówić o wychowaniu poza wartościami²².

Na aksjologiczne podstawy pedagogiki zwraca także uwagę Andrzej Michał Tomasz de Tchorzewski, który, ujmując wartości jako fundament głównych celów i zadań szkolno-wychowawczych, wyróżnia zadania, które winny stać na ich czele, tj.:

- wspólne, tzn. nauczyciela i uczniów, odkrywanie prawdy, z wykorzystaniem dostępnej wiedzy o świecie;
- uczestniczenie w życiu społecznym w postawie wzajemnego otwarcia się na otaczającą rzeczywistość;
- podejmowanie działań, mających na celu kreowanie moralnych postaw, opartych na obiektywnych wartościach etycznych, znanych wszystkim podmiotom procesu wychowania²³.

Według opinii przedstawicieli współczesnej pedagogiki tj. Czesława i Małgorzaty Kupisiewicz wartością jest „wszystko, co dla danej osoby jest ważne, upragnione, niezbędne, a także darzone szacunkiem i uznaniem (...); wartość ma charakter subiektywny, ale równocześnie jest wyznaczana przez swoje obiektywne właściwości”²⁴.

Pedagog Janusz Gajda proponuje typologię wartości ze względu na przyjęte teorie oraz użytkowane kryterium:

- ujęcie wartości w kontekście ich materii – np. wartości materialne i duchowe,
- ujęcie wartości w kontekście zasięgu ich doświadczania – np. wartości uniwersalne i jednostkowe, kulturowe, społeczne, itp.,
- ujęcie wartości w kontekście czasu – np. wartości historyczne i obecne,
- ujęcie wartości w kontekście trwałości – np. wartości stałe i chwilowe,
- ujęcie wartości w kontekście płaszczyzny zaangażowania – np. wartości intelektualne i uczuciowe,
- ujęcie wartości w kontekście oceny ogólnej – np. wartości pozytywne i negatywne²⁵.

Warto zwrócić uwagę także na refleksję Krystyny Chałas, która twierdzi, iż nie ma wychowania bez wartości, gdyż inaczej niemożliwym byłoby wychowanie, prowadzące do życia w społeczeństwie, co z kolei stanowi podstawę integralnego rozwoju, którego celem jest urzeczywistnianie wartości najwyższych oraz zmierzanie ku Absolutowi²⁶.

Katarzyna Olbrycht podaje, iż wychowanie do wartości obejmuje kilka zakresów działania, które mogą być realizowane różnymi metodami, dobranymi do możliwości wychowanków i sytuacji wychowawczej. Do zakresów działania pedagogicznego należą m.in.:

²¹ W. Brezinka, *Metatheorie der Erziehung. Eine Einführung in die Grundlagen der Erziehungswissenschaft, der Philosophie der Erziehung und der Praktischen Pädagogik*, München 1978, s. 92.

²² R. Skrzypniak, *Wartości w procesie wychowania rodzinnego*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 12:2000, s. 38.

²³ A.M. Tchorzewski, *Dyskurs wokół wartości powinności moralnych nauczyciela*, w: *Rola wartości i powinności moralnych w kształtowaniu świadomości profesjonalnej nauczycieli*, red. A. M. Tchorzewski, Bydgoszcz 1994, s. 7.

²⁴ Cz. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 189.

²⁵ J. Gajda, *Wartości w życiu człowieka. Prawda – miłość – samotność*, Lublin 1997, s. 12.

²⁶ K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom: elementy teorii i praktyki. Tom I. Godność, wolność, odpowiedzialność, tolerancja*, Kielce 2003, s. 41-42.

– Odkrywanie i poznawanie określonych wartości, a także ich źródeł i podstaw – obecne jest tu uczenie języka wartości, a ponadto uzmysłowienie wychowankom hierarchii wartości – wskazanie wartości nadrzędnych i podrzędnych. Ważna jest świadomość istnienia hierarchii wartości, gdyż dzięki niej, podejmowanie decyzji nie jest pozbawione refleksji, dodatkowo, nie formalizuje przyjętych systemów wartości, ale pozwala je korygować we właściwy sposób;

– Kształcenie wrażliwości na wartości, czyli zdolności do dostrzegania ich w świecie i udzielania na nie adekwatnej odpowiedzi – głównym środowiskiem kształcenia wrażliwości na wartości jest rodzina. Do innych obszarów oddziaływań należą również: sztuka, obrzędowość, zabawa. Terenem wpływu na kształtowanie wrażliwości aksjologicznej ucznia jest szkoła (tu znaczenie ma uzasadniony wybór patrona szkoły, obchody świąt szkolnych itp.). Kolejnym istotnym doświadczeniem w sferze budowania wrażliwości aksjologicznej jest również samodzielne działanie na rzecz danej wartości. Ważną rolę odgrywają tu aktywności, które wymagają trudu, czasu, pracy nad sobą, gdyż to one prowadzą do niezależności i indywidualizacji sądów i decyzji;

– Kontakt z ludźmi uosabiającymi wybrane wartości – jako najważniejszy zakres przyswajania wartości, gdyż dopiero postępowanie zgodnie z przyjętymi zasadami, staje się jej uwiarygodnieniem wyznawanej hierarchii wartości (autorytet) Nauczyciele, wychowawcy, pedagodzy, stanowią pewien model systemu wartości, w związku z tym powinni być świadomi, iż stanowią pewien nośnik świata wartości i nigdy nie są neutralni²⁷.

Wychowanie ku wartościom ma związek m.in. z edukacją aksjologiczną, która według Katarzyny Olbrycht, jest nauką o metodach rozpatrywania wartości, a także wartościowania oraz sposobach ich uzasadniania²⁸. Edukacja aksjologiczna ma zatem na celu pogłębienie znajomości problematyki z zakresu wartości i wartościowania, a także poprawę sprawności w podejmowaniu świadomych i samodzielnych aksjologicznych decyzji, co w konsekwencji prowadzi do zwiększenia kompetencji aksjologicznych jednostki²⁹.

Do obszarów oddziaływań edukacji aksjologicznej zalicza się:

- „– wiedzę o wartościach, sposobach ich istnienia, poznawania, przeżywania;
- umiejętności wartościowania (dostrzegania wartości, formułowanie sądów o wartościach, ich ocenianie);
- znajomość aksjologicznych przesłanek działań własnych i innych osób w skali jednostkowej i grupowej, rozumienie jednostek i grup poprzez funkcjonujące w nich systemy i orientacje aksjologiczne”³⁰.

Podsumowując, wartości wychowawcze pełnią określone funkcje, tj.: pobudzają jednostkę lub grupę do działalności, a ponadto informują i zobowiązują, jak człowiek (lub grupa) w momencie ich przyjęcia powinien postępować. Opisany proces ma ogromny wpływ na kształtowanie osobowości człowieka, co więcej, system (zbiór) wartości wychowawczych tworzy obierany przez pedagogów u progu procesu wychowawczego, ideał wychowawczy³¹. Dalej można zauważyć,

²⁷ K. Olbrycht, *Wychowanie do wartości*, <http://www.fidesetratio.org.pl/files/plikpdf/olbrycht1.pdf> [dostęp: 29.01.2022].

²⁸ K. Olbrycht, *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Katowice 2002, s. 89.

²⁹ Tamże, s. 95.

³⁰ P. Mazur, *Wychowanie ku wartościom wyzwaniem dla współczesnej szkoły*, w: *Wybrane zagadnienia wychowania szkolnego – wokół wartości*, red. P. Mazur, Lublin 2007, s. 12.

³¹ R. Skrzypniak, *Wartości w procesie wychowania rodzinnego*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 12:2000, s. 37nn.

że mimo, braku zgodności wśród pedagogów, co do jednoznacznego rozumienia pojęcia „wartość”, to większość z nich uważa obecność wartości w procesie wychowania za nieodzowne. Dlatego tak istotne jest świadome i celowe obranie przez pedagoga konkretnego systemu wartości oraz ich hierarchia w całym procesie wychowania. Wciąż aktualne są słowa Ireny Wojnar, która zauważa, że „odczuwamy głęboką potrzebę refleksji nad problematyką wartości i przemijania, zmuszani do nieustannego przyspieszania, niszcząc okruchy wartości, instynktownie szukamy ich korzeni, łudzimy się, że po pomoc nam mogą w uratowaniu gasnącego człowieczeństwa”³².

2. Wartości w ujęciu teologicznym

Teologia to dyscyplina naukowa, w której środek ciężkości przesunięty jest na wyjaśnianie świata w kontekście jego relacji do Boga. W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie czym są wartości w kontekście edukacji religijnej, należy odwołać się przede wszystkim do nauk teologicznych. Głównym źródłem przekazu, również co do rozumienia świata wartości, dla teologii jest Objawienie, które stanowi tutaj pierwotny i znajdujący się poza wszelką pojmowalnością akt przekazu, w którym zawarte jest to, „co mówi Bóg”³³.

Zasadniczo, to chrześcijaństwo wzbogaciło wiele teorii dotyczących rozumienia wartości w nowe elementy. Są nimi: synteza wartości z osobą ludzką oraz utworzenie powszechnej hierarchii wartości oraz uzależnienie wszystkich wartości od Boga tj. wartości najważniejszej. Wszystkie wartości charakteryzuje zatem teocentryzm, a więc panuje zasada, iż rzeczy są wartościowe dzięki swej relacji do Boga, natomiast po zerwaniu tej relacji tracą wartość³⁴. Jak stwierdza Katechizm Kościoła Katolickiego: „*Święta Matka Kościół utrzymuje i naucza, że naturalnym światłem rozumu ludzkiego można z rzeczy stworzonych w sposób pewny poznać Boga, początek i cel wszystkich rzeczy*». *Bez tej zdolności człowiek nie mógłby przyjąć Objawienia Bożego. Człowiek posiada tę zdolność, ponieważ jest stworzony „na obraz Boży”* (KKK 36).

Teologia chrześcijańska pełni funkcję poznawczo-informacyjną w sferze wartości, a ponadto wskazuje na te cele – wartości, które powinny stać się istotą i sensem wszelkich działań człowieka, a także zapewnić mu szczęście i samorealizację³⁵. Już Platon zauważał rolę teologii w celu poznania prawdy o świecie i człowieku. Uważał on, że jeśli człowiek szuka prawdy, powinien poznać nie tylko dostępną mu wiedzę o świecie, ale także wszystko to, co zawarte jest w „świętej tradycji”³⁶. Jak pisze Stanisław Kowalczyk, wartości należą do obiektywnej sfery rzeczywistości, co wypływa z relacji łączącej byt oraz wartość. Autor wyjaśnia, iż wartość stanowi przymiot i właściwość bytu, nie może ona istnieć poza nim, ale istnieje realnie w bycie i z nim się utożsamia. Jej realność jest *ontologiczna*, tzn. zależy od aktu istnienia bytu, który jest jej pewnym środkiem przekazu oraz *personalistyczna*, tzn. że wiąże się z faktem powiązania świata wartości ze światem osób, gdyż wartości są realne dzięki osobie: formalnie – w wyniku działalności człowieka, fundamentalnie – poprzez sprawczą mocy Boga, który jest przyczyną wszystkiego³⁷.

³² R. Skrzypniak, *Wartości w procesie wychowania rodzinnego*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 12:2000, s. 38.

³³ M. Mróz, *Teologiczne podłoże odzyskiwania wartości*, „Ateneum Kapłańskie” 89:1997, s. 169.

³⁴ W. Janiga, *Funkcje wartości w osobowości*, „Studia Warmińskie” 43:2006, s. 227.

³⁵ C.J. Van der Poel, *W poszukiwaniu wartości ludzkich*, Warszawa 1979, s. 172.

³⁶ M. Mróz, *Teologiczne podłoże odzyskiwania wartości*, „Ateneum Kapłańskie” 89:1997, s. 169.

³⁷ S. Kowalczyk, *Filozoficzne koncepcje wartości*, „Collectanea Theologica” 56/1:1986, s. 50.

W Katechizmie Kościoła Katolickiego znajdują się następujące twierdzenia: „Bóg niekończenie doskonały i szczęśliwy zamysłem czystej dobroci w sposób całkowicie wolny, stworzył człowieka, by uczynić go uczestnikiem szczęśliwego życia. Dlatego w każdym czasie i w każdym miejscu jest on bliski człowiekowi. Powołuje go i pomaga mu szukać, poznawać i miłować siebie ze wszystkich sił” (KKK 1). Ujmującym jest fakt, że już we wstępie do Katechizmu wyraźnie zaznaczone są podstawowe wartości pielęgnowane przez Kościół katolicki, tj. dobroć, szczęście, wolność i miłość. Co więcej, jak zauważa A. Godlewski, w świetle nauczania Kościoła, to człowiek jest stworzeniem „zajmującym naczelne miejsce w hierarchii świata biotycznego (ciało ludzkie) i wykraczającym poza świat ożywiony (dusza ludzka) duchowymi właściwościami (akt ludzki) oraz możliwością partycypacji w nadprzyrodzonym życiu Boga”³⁸. Na fakt centralizacji wartości ku Bogu, zwraca uwagę teolog Stanisław Witek, który twierdzi, iż każda sfera życia ludzkiego, tj. zmysłowa, duchowa i religijna, jest wrażliwa na wartości, domaga się ich oraz ku nim prowadzi, mając na celu zjednoczenie z wartością najwyższą, to jest samym Bogiem³⁹.

Katolicki etyk Tadeusz Ślipko poprzez wartość, rozumie doskonałość danego przedmiotu, która współgra z określonymi uzdolnieniami człowieka i przedstawia się jej jako lepsza (aktualnie lub potencjalnie) od porównywalnych z nią innych doskonałości tego samego lub innego przedmiotu, co powoduje, że jest ona cenniejsza i pożądana⁴⁰. Wobec tego, można wywnioskować, iż po pierwsze, wartość, tkwi w tym przedmiocie jako swym obiektywnym uwarunkowaniu, a po drugie, cechy precyzujące doskonałość sprowadzają się do dwu podstawowych cech, tj. trafność w stosunku do określonych uzdolnień osoby ludzkiej, a także preferencyjność w stosunku do innych doskonałości tego samego przedmiotu lub też innych przedmiotów⁴¹. Autor, wyrażając istotny sens tomistycznej koncepcji wartości, podaje, iż „istnieje pewien zespół absolutnych i obiektywnych wartości moralnych określających idealne wzorce postępowania, odpowiadające podstawowym kategoriom działania ludzkiego niezależnie od subiektywnych nastawień jednostek, jak też uwarunkowań społeczno-historycznych i stanowiących zasadnicze elementy składowe porządku dobra moralnego”⁴².

Dokumenty Soboru Watykańskiego II wnoszą pewne standardy w świetle aksjologicznych konkretyzacji, i tak w *Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* jako przedmiot wspólnej troski wszystkich ludzi wierzących w Boga, wymienia się dobra moralne, sprawiedliwość społeczną, pokój i wolność (DRN 3), co podkreśla swojego rodzaju aksjologiczny uniwersalizm, co do wszystkich ludzi bez względu na religię. Co więcej, zaznacza się, iż „ludzie świeccy winni wspólnymi siłami tak uzdrawiać istniejące na świecie urzędzenia i warunki, jeśli one gdzieś skłaniają do grzechu, aby to wszystko stosowało się do norm sprawiedliwości i raczej sprzyjało praktykowaniu cnót niż przeszkadzało. Tak postępując przeopoją kulturę i dzieła ludzkie wartością moralną” (KKK 909).

³⁸ A. Godlewski, *Człowiek*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, kol. 881.

³⁹ S. Witek, *Teologia życia duchowego*, Lublin 1986, s. 14-16.

⁴⁰ T. Ślipko, *Etyka chrześcijańska. Zarys etyki ogólnej*, Kraków 1974, s. 115.

⁴¹ Tamże.

⁴² T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Kraków 1984, s. 185.

Analizując problematykę wartości w perspektywie teologicznej, warto zaznaczyć różnicę pomiędzy pojęciami *wartość* oraz *norma*. Według teologa, Corneliusa J. Van der Poela, w rzeczywistości nie oznaczają one tego samego. Wartość, to jego zdaniem, dobro dla jednostki lub społeczeństwa, które jest traktowane jako godne realizacji. Z kolei norma obejmuje sposoby i granice, w obrębie których możliwa jest konkretna realizacja wartości⁴³. Autor zauważa, że wartość i norma są od siebie zależne, gdyż norma określa wartość, a wartość wyznacza normie pewne granice jej osiągania⁴⁴. Jest to bardzo ważna wskazówka, która powinna być rozróżniana także we współczesnym świecie, kiedy często zauważa się zaburzony porządek wartości. Rozwój technologiczny, ekonomiczny, gospodarczy, a co za tym idzie wciąż postępująca globalizacja, często stanowi główną wartość działań ludzkich, przy jednoczesnym usprawiedliwieniu stosowania wszelkich środków w celu ich uzyskania. Przestrzeganie zasady, iż wartości powinny iść w parze z obowiązującymi normami, z pewnością nie zatrzymałyby tempa wszechstronnego postępu, a zminimalizowałyby zasięg zagrożeń za nim idących.

Wartości w kontekście nauczania teologicznego, często utożsamiane są z wartościami moralnymi. Papież Paweł VI w alocucji z 30 maja 1965 roku zaznacza, że termin „moralne” ma odniesienie do najwyższych wartości życia ludzkiego⁴⁵. To właśnie owe wartości „dają narodowi jego rację bytu, jego dynamizm, jego nadzieję w zgodności z planem Boga Stwórcy”⁴⁶.

Wartości moralne posiadają trzy cechy, wyrażające ich naturę:

- jakościowo wyrastają poza inne wartości (tzn. w hierarchii postanowione są wyżej niż pozostałe),
- odnoszą się do działania ludzkiego, nie mając związku z jego właściwościami specyficznymi,
- posiadają charakter powinnościowy⁴⁷.

Kardynał Karol Wojtyła również podkreślał, iż: „doświadczenie moralności musi nas interesować w szczególny sposób, gdyż wartości moralne – dobro i zło – stanowią nie tylko wewnętrzną właściwość ludzkich czynów, ale mają również to do siebie, że człowiek właśnie jako osobowa poprzez te moralnie dobre lub złe swoje czyny sam staje się dobry lub zły”⁴⁸. Wobec powyższego, wartości moralne stanowią swojego rodzaju wyznacznik podejmowanego działania. Co więcej, regulują one system porządkowania i hierarchizacji innych wartości, zgodnie z własnym sumieniem.

Obecnie Kościół, w odniesieniu do wartości, często określa je miarą *ewangelicznych*. W encyklice Jana Pawła II *Redemptoris Missio* można przeczytać: „Rzeczywiście, zarówno w świecie niechrześcijańskim, jak i tam, gdzie chrześcijaństwo istnieje od dawna, dokonuje się stopniowe zbliżenie ludów do ideałów i wartości ewangelicznych, któremu Kościół pragnie służyć. Dzisiaj faktycznie zaznacza się nowa zgodność ludów co do tych wartości: odrzucenie przemocy i wojny, poszanowanie dla osoby ludzkiej i jej praw, pragnienie wolności, sprawiedliwości i braterstwa, dążność do przezwyciężenia rasizmów i nacjonalizmów, wzrost

⁴³ C.J. Van der Poel, *W poszukiwaniu wartości ludzkich*, Warszawa 1979, s. 67.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ S. Witek, *Chrześcijańska wizja moralności*, Poznań 1982, s. 105.

⁴⁶ Paweł VI, *Przemówienie „Nous remercions”* z 23 marca 1972 roku, cyt. za: S. Witek, *Chrześcijańska wizja moralności*, Poznań 1983, s. 105.

⁴⁷ W. Janiga, *Wartości w nauczaniu Kościoła: wybrane aspekty*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 8:2001, s. 239.

⁴⁸ K. Wojtyła, *Osoba i czyn*, Kraków 1969, s. 16.

poczucia godności i dowartościowanie kobiety” (RM 86). Ponadto, już wcześniej, jako kardynał, akcentuje, iż: „Rozstrzyganie czy wybór zakłada sąd o wartości, sąd ten bowiem nie tylko sam w sobie konstytuuje się przez prawdę o przedmiotach, ale także umożliwia i zarazem warunkuje właściwe woli odniesienie do przedmiotów przez moment prawdy – co jak stwierdziliśmy stanowi o samej oryginalności rozstrzygania czy wyboru. Tam, gdzie osoba rozstrzyga lub wybiera, tam uprzednio wydaje sąd o wartości”⁴⁹.

Ważną wartością w świetle nauczania Kościoła katolickiego jest godność osoby ludzkiej. Źródłem jest prawda objawiona w Piśmie Świętym, iż człowiek stworzony jest na obraz i podobieństwo Boga: „A wreszcie rzekł Bóg: «Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam. Niech panuje nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym, nad bydłem, nad ziemią i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi!» Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył” (Rdz 1,26-27). Podkreślał to często Kardynał Stefan Wyszyński, który mówił: „Największą wartością na ziemi jest człowiek! Dlatego na kolana przed człowiekiem! Wszystko jedno, jaki on będzie. Czy to Piotr, czy Judasz. Tak uczynił Chrystus i taki wzór nam zostawił”⁵⁰.

Według wykładni soborowej, o godności człowieka stanowi jego rozumność, wolność, sumienie i postawa wobec tajemnicy śmierci. W *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym* *Gaudium et spes* czytamy: „Człowiek słusznie sądzi, że uczestnicząc w świetle Bożej myśli góruje swym rozumem nad światem rzeczy” (KDK 15).

Zdaniem Tadeusza Stycznia, w kontekście współczesnych sprzeczności wobec utożsamiania wartości uniwersalnych z wartościami chrześcijańskimi, należy mieć na uwadze, że sformułowanie „wartości chrześcijańskie” w świetle służby wobec kultury lub wartości uniwersalnych, budzi bezpodstawny lęk, gdyż przejawiają się one głównie w moralności, poprzez wolne i racjonalne czyny⁵¹.

W celu opisu wartości stanowiących podstawę kultury europejskiej, ukształtowanej w dużej mierze przez chrześcijan, powszechnie używana jest nazwa „wartości chrześcijańskie”. Mimo to, chrześcijanie, jako obywatele Unii Europejskiej często zmuszeni są do konfrontacji ze zwolennikami neoliberalnej koncepcji wartości, negującej szacunek dla wartości chrześcijańskich w życiu publicznym. Oczywiście pozostaje jednak fakt, iż, wartości chrześcijańskie nigdy niszczą podmiotowości człowieka. Przyczyniają się natomiast do przemiany bytu osobowego i pozytywnie wpływają na jakość jego życia, a także ubogacają kulturę, uwzględniając przy tym wszechstronny rozwój oraz potrzeby innych ludzi.

Zakończenie

Współczesny kontekst kulturowy oraz przemiany w zakresie religijności zwłaszcza wśród młodzieży⁵² sprawiają, że w działalności edukacyjnej Kościoła zmuszony jest do ponownego określania fundamentów, na których chce ją budować. Takim fundamentem bez wątpienia jest aksjologia. Odpowiedzialni za edukację religijną muszą najpierw odpowiedzieć sobie i innym jakie wartości chcą przekazywać

⁴⁹ Tamże, s. 153.

⁵⁰ A. Micewski, *Kardynał Wyszyński Prymas i mąż stanu*, Paryż 1982, s. 343.

⁵¹ T. Styczeń, *Człowiek i jego prawa w nauczaniu Jana Pawła II, czyli chrześcijanin wobec wartości ludzkich dziś*, „Wychowawca” 2:1993, s. 22-23.

⁵² Por. D. Kielb, P. Mąkosa, *Between personal faith and façade religiosity. Study on youth in the south-eastern Poland*, „European Journal of Science and Theology” nr 5, 17:2021, s. 15-30.

młodemu pokoleniu. W niniejszym artykule podjęto próbę przedstawienia ogólnej charakterystyki wartości w ujęciu pedagogicznym i teologicznym, które powinny stanowić postawę takiej edukacji. Określono istotę wartości oraz ich klasyfikacje. Wartości w ujęciu pedagogicznym ukazują cel wychowania w odniesieniu do kształtowania dojrzałej osobowości. Z kolei wartości w ujęciu teologicznym poszerzają tę perspektywę o wymiar nadprzyrodzony. Kolejnym etapem działalności Kościoła powinno być określenie szczegółowych treści i form edukacji religijnej, które pomogą osiągnąć wskazane wartości.

Bibliografia

- Brezinka W., *Metatheorie der Erziehung. Eine Einführung in die Grundlagen der Erziehungswissenschaft, der Philosophie der Erziehung und der Praktischen Pädagogik*, München 1978.
- Chalas K., *Wychowanie ku wartościom: elementy teorii i praktyki. Tom I. Godność, wolność, odpowiedzialność, tolerancja*, Kielce 2003.
- Chudy W., *Filozofia wieczysta w czas przełomu. Gdańskie wykłady z filozofii klasycznej*, Lublin 2009.
- Coffe Ch.M., Appley H.M., *Motywacja. Teoria i badania*, Warszawa 1972.
- Gajda J., *Wartości w życiu człowieka. Prawda – miłość – samotność*, Lublin 1997.
- Godlewski A., *Człowiek*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, kol. 881-883.
- Janiga W., *Funkcje wartości w osobowości*, „Studia Warmińskie” 43:2006, s. 225-236.
- Janiga W., *Wartości w nauczaniu Kościoła: wybrane aspekty*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 8:2001, s. 235-248.
- Kiełb D., Mąkosa P., *Between personal faith and façade religiosity. Study on youth in the south-eastern Poland*, „European Journal of Science and Theology” nr 5, 17:2021, s. 15-30.
- Kowalczyk S., *Filozoficzne koncepcje wartości*, „Collectanea Theologica” 56/1:1986, s. 37-51.
- Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Warszawa 2000.
- Kupisiewicz Cz., Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009.
- Łobocki M., *Pedagogika wobec wartości*, w: *Kontestacje pedagogiczne*, red. W. Śliwowski, Kraków 1993, s. 125-130.
- Mazur P., *Wychowanie ku wartościom wyzwaniem dla współczesnej szkoły*, w: *Wybrane zagadnienia wychowania szkolnego – wokół wartości*, red. P. Mazur, Lublin 2007, s. 7-19.
- Micewski A., *Kardynał Wyszyński Prymas i mąż stanu*, Paryż 1982.
- Misztal M., *Problematyka wartości w socjologii*, Warszawa 1980.
- Mróz M., *Teologiczne podłoże odzyskiwania wartości*, „Ateneum Kapłańskie” 89:1997, s. 163-174.
- Mysłakowski Z., *Wartości a dobra. Wychowanie człowieka w zmiennej społeczności*, Warszawa 1965.
- Nowak M., *Znaczenie wartości w procesie wychowania*, w: *Człowiek – wartości – sens*, red. K. Popielski, Lublin 1996, s. 241-259.
- Olbrycht K., *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Katowice 2002.
- Olbrycht K., *Wychowanie do wartości*, <http://www.fidesetratio.org.pl/files/plikipdf/olbrycht1.pdf> [dostęp: 29.01.2022].
- Paweł VI, *Przemówienie „Nous remercions” z 23 marca 1972 roku*, cyt. za: S. Witek, *Chrześcijańska wizja moralności*, Poznań 1983.
- Puzynina J., *O znaczeniu wartości*, w: *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne*, red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin 1993, s. 9-10.
- Skrzypniak R., *Wartości w procesie wychowania rodzinnego*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 12:2000, s. 31-47.
- Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/> (24.01.2022).
- Styczeń T., *Człowiek i jego prawa w nauczaniu Jana Pawła II, czyli chrześcijanin wobec wartości ludzkich dziś*, „Wychowawca” 2:1993, s. 22-23.

Szymański M.J., *Wartości i antywartości – aspekt edukacyjny*, „Ruch Pedagogiczny” 2:2012 s. 19-27.

Ślipko T., *Etos chrześcijański. Zarys etyki ogólnej*, Kraków 1974.

Ślipko T., *Zarys etyki ogólnej*, Kraków 1984.

Świda H., *Pojęcie wartości i jej znaczenie dla funkcjonowania osobowości*, w: *Młodość a wartości*, red. H. Świda, Warszawa 1979, s. 16-49.

Tchorzewski A.M., *Dyskurs wokół wartości powinności moralnych nauczyciela*, w: *Rola wartości i powinności moralnych w kształtowaniu świadomości profesjonalnej nauczycieli*, red. A.M. Tchorzewski, Bydgoszcz 1994, s. 6-16.

Urbański R., *Technika a wartości wychowawcze*, Poznań 1989.

Van der Poel C.J., *W poszukiwaniu wartości ludzkich*, Warszawa 1979.

Witek S., *Chrześcijańska wizja moralności*, Poznań 1982.

Witek S., *Teologia życia duchowego*, Lublin 1986.

Wojtyła K., *Osoba i czyn*, Kraków 1969.

Wolicki M., *Znaczenie wychowawcy w wychowaniu ku wartościom*, w: <http://www.pedkat.pl/index.php/252-ks-wolicki-marian-znaczenie-wychowawcy-w-wychowaniu-ku-wartosciom> (02.12.2022).

Zuk G., *Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki*, Lublin 2016.

Istota i charakterystyka wartości w ujęciu pedagogicznym oraz teologicznym w kontekście edukacji religijnej

Streszczenie

Artykuł jest syntetyczną próbą ukazania problematyki aksjologii w kontekście edukacji religijnej. W dobie obserwowanej transformacji religijności i kultury zagadnienie to wydaje się być interesujące, biorąc pod uwagę przede wszystkim poważne rozbieżności dotyczące rozumienia idei wartości wśród badaczy zagadnienia. Konsekwencją pojmowania istoty pojęcia wartości jest wybór gamy aksjomatów, które są podstawą poglądów i postaw życiowych. Zwłaszcza ludzie młodzi będący podmiotem edukacji religijnej często dokonują go w oparciu o niewłaściwe kryteria. Celem opracowania jest ukazanie rozumienia zakresu znaczeniowego pojęcia wartości zgodnego z nauczaniem Kościoła katolickiego. W pierwszej kolejności ukazano istotę wartości, a następnie dokonano charakterystyki zakresu znaczeniowego w oparciu o wybrane koncepcje pedagogiczne oraz nauczanie Magisterium Kościoła. Istotne, iż tematem opracowania jest praktyczne odniesienie do edukacji religijnej. Przedmiot szkolny jakim jest lekcja religii ze swej natury ma prowadzić do przyjmowania wartości chrześcijańskich oraz kształtowania postaw wśród dzieci i młodzieży. Wymaga to właściwego rozumienia samego pojęcia oraz wiedzy na temat pełnego zakresu znaczeniowego uwzględniającego także wymiar nadprzyrodzony.

Słowa klucze: wartości, aksjologia, edukacja religijna, katecheza.

Ks. mgr lic. Krzysztof Szyndler – doktorant Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie.